

Agnieszka Ziernicka-Wojtaszek, Tadeusz Zawora

**DZIEDZICTWO KULTUROWE
OBSZARÓW WIEJSKICH MAŁOPOLSKI
JAKO ATRAKCJA AGROTURYSTYCZNA**

***CULTURAL HERITAGE
OF THE MAŁOPOLSKIE PROVINCE RURAL AREAS
AS A FORM OF AGRO-TOURISM ATTRACTION***

Streszczenie

Artykuł zawiera próbę typologii i umiejscowienia bogatego dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich na tle standardowych produktów i usług agroturystycznych, a także cech diagnostycznych rozwoju agroturystyki na przykładzie województwa małopolskiego. Przeanalizowano muzea, zabytkowe kościoły, cerkwie, kaplice, dzwonnice, plebanie i związane z nimi zabytkowe ogrodzenia oraz cmentarze ze zwróceniem uwagi na liczne cmentarze z okresu I wojny światowej. Z obiektów rezydencjalnych i mieszkalnych wymienić tu można pałace i zespoły pałacowe, dwory i zespoły dworskie wraz z parkami i ogrodami. Materialnymi zabytkami dziedzictwa kulturowego są też zabytkowe zagrody, domy i chałupy, szalaśy i zabudowania gospodarcze. Liczbę tego typu zabytków w województwie szacuje się na 1800. Istnieje możliwość ich zwiedzania na różnego typu szlakach tematycznych. Z niematerialnych przejawów dziedzictwa kulturowego wymienić można różnego rodzaju prężnie działające centra i ośrodki kultury, a także imprezy odbywające się nie tylko w środowisku wiejskim, ale i w miastach ze szczególnym uwzględnieniem Krakowa. Wobec faktu, że turyści zagraniczni odwiedzają przede wszystkim najbardziej znane miejsca recepcji turystycznej, dziedzictwo kulturowe rozproszone na obszarach wiejskich i kultura ludowa może być przedmiotem przyszłych kampanii promocyjnych rozwoju turystyki, w tym i agroturystyki na obszarach wiejskich.

Słowa kluczowe: dziedzictwo kulturowe, obszary wiejskie, Małopolska, agroturystyka

Summary

This article attempts to present the typology and classification of the rich cultural heritage of rural areas against the background of standard products and agro-tourism services. In addition this article discusses many diagnostic features of agro-tourism development in Poland based on the example from Malopolskie Province. In depth analysis of the following facilities has been performed: museums, historic churches, orthodox churches, chapels, belfries, presbyteries including historical enclosures. In addition several cemeteries have been included in this analysis especially cemeteries from the 1914–1918 period. Among residential facilities that have been analyzed we should mention palaces, palace complexes and manors (including parks and gardens). The list of material monuments associated with cultural heritage also includes historical farmsteads, houses and cabins, as well as shelters and agricultural buildings. The number of the above-mentioned historical sites in Malopolskie Province is estimated at 1800. There exists a possibility to visit such sites thanks to a number of thematic trails that have been designated. Among the non-material cultural heritage objects we should mention a wide variety of cultural information centers as well as numerous cultural events which are organized not only in rural environments but also in municipal centers such as the city of Krakow. Taking into account the fact that foreign tourist primarily visit the most attractive sites within the reception area, cultural heritage (which is dispersed in rural areas) as well as folk culture may become the subject of future tourism development campaigns within rural areas as well as in agro-tourism.

Key words: Cultural heritage, rural areas, Malopolskie Province, agro-tourism

WPROWADZENIE I CEL OPRACOWANIA

Przekaz dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich nie jest jedynym ani głównym celem agroturystyki. Wchodzi raczej w zakres krajoznawstwa, turystyki kulturalnej czy zrównoważonej [Gaworecki 2007]. Spośród szerokiej oferty specyficznych produktów i usług agroturystycznych wymienić można: agrohotelarstwo, agrogastronomię, a także agroturystykę właściwą polegającą na uczestnictwie w procesie produkcyjnym lub tylko jego obserwacji. Wypoczynek może być urozmaicony przez czynne uprawianie właściwych dla pobytu w gospodarstwie zajęć i dyscyplin sportowych, zwłaszcza takich, jak spacer i marsze, kolarstwo, jazda konna, wędkowanie lub korzystanie z rozrywek nowej generacji, jak wędrówki po coraz bardziej modnych labiryntach w polach kukurydzy i różnego rodzaju gry terenowe. W gospodarstwach agroturystycznych istnieje również możliwość korzystania z wybranych usług leczniczych, jak hipoterapia, apiterapia, aromatoterapia, czy stosowania specjalnej diety uznawanej za leczniczą czy odchudzającą. Społeczności wiejskie często wytwarzają specyficzne dla nich cechy kulturowe stwarzające dodatkowe atrakcje o charakterze etnograficznym. Produktami takimi mogą być gospodarstwa i wsie historyczne, muzea sztuki ludowej i rolnictwa, uroczystości wiejskie, gwara, budow-

nictwo i stroje regionalne [Sznajder, Przezbórska 2006]. Z kilkunastu funkcji agroturystyki, głównie natury ekonomicznej wspomniani autorzy wymieniają również funkcje socjopsychologiczne, takie jak ożywienie wiejskich tradycji, nabieranie szacunku dla kultury ludowej, pełniejsze wykorzystanie i ożywienie domów kultury, stworzenie możliwości spotkania innych ludzi, nawiązywanie kontaktów i więzi społecznych.

W opracowaniu Chudy-Hyski [2009] poświęconemu uwarunkowaniom turystycznego rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski autorka wyodrębniła i przeanalizowała 204 zmienne diagnostyczne dotyczące infrastruktury techniczno-ekonomicznej, infrastruktury społecznej, komunikacyjnej, środowiska przyrodniczego i jego ochrony, uwarunkowań gospodarczych i społecznych. Z 18 uwarunkowań mających związek z dziedzictwem kulturowym obszarów wiejskich wydzielono te, które dotyczą materialnego środowiska antropogenicznego, jak różnego rodzaju obiekty sakralne, muzea, skanseny, zamki i warownie, zespoły pałacowe i dworskie, pomniki, zabytkowe układy ruralistyczne, a także uwarunkowania niematerialnego środowiska antropogenicznego, jak domy i ośrodki kultury, kluby, świetlice, kapele muzyki ludowej, zakłady i ośrodki rzemiosła ludowego, wystawy i różnego rodzaju imprezy.

Analiza ruchu turystycznego na obszarze województwa małopolskiego [Borkowski 2006] wykazuje, że szacunkowa liczba turystów oceniana być może na 8,9 mln, w tym znaczącą przewagę, bo 6,2 mln stanowili turyści odwiedzający Kraków. Większość, bo 6,1 mln to turyści krajowi. Wśród deklarowanych celów przyjazdu duży procent, bo 37,1 podaje wypoczynek, 11,5% zwiedzanie, 6,0% zdrowie i 5,7% motywy religijne. Wymienione grupy turystów mogą być potencjalnymi nabywcami produktów turystycznych, jakie oferuje szeroko rozumiana turystyka wiejska. Zastanawiająca jest jednak relacja turystów krajowych do bogatej oferty przyrodniczej regionu małopolskiego. Cel przyjazdu – przyroda 0,8% znajduje się na jednym z ostatnich pozycji, natomiast w wykazie atrakcji, z jakich korzystali respondenci podczas pobytu w Małopolsce, przyroda znajduje się na pierwszym miejscu nawet przed atrakcjami Krakowa, zbiorniki wodne na miejscu 3, spływ Dunajcem na miejscu 5, spotkania z *sacrum* na 6, zamki na 7, Zakopane i Tatry na 10, lecz zabytki, takie jak spichlerze, wille, dwory, pałace, dzwonnice, ogólnie architektura, w tym szlak architektury drewnianej na przedostatnim – 19 miejscu. Można więc uznać, że w działaniach promocyjnych na rynku krajowym należy wziąć je pod uwagę. Dla turystów zagranicznych charakterystyczne jest, że odwiedzają oni przede wszystkim najbardziej znane miejsca recepcji turystycznej jak Kraków, Wieliczka, Oświęcim, Zakopane i Tatry, Wadowice oraz Kalwarię Zebrzydowską. Można przyjąć, że dla przyszłych z punktu widzenia rynków międzynarodowych elementów podejmowanych kampanii promocyjnych należy zaliczyć środowisko przyrodnicze, kulturę ludową i uzdrowiska terenu województwa małopolskiego [Borkowski 2006]. Województwo małopolskie z dawną i obecną kulturalną stolicą Polski – Krakowem w rankingu odwiedzin stanowi po regionie mazowieckim i wielko-

polskim teren najczęściej odwiedzany przez turystów zarówno krajowych, jak i zagranicznych. Jednakże Kraków, jak i inne atrakcyjne i powszechnie odwiedzane miasta, a także wszystkie miasta zgodnie z założoną problematyką dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich musiały być z założenia wyłączone z zakresu opracowania.

W ramach wymienionej oferty typowych produktów i usług agroturystycznych, a także ważniejszych danych odnośnie ruchu turystycznego na terenie województwa autorzy opisują materialne i duchowe dziedzictwo kulturowe obszarów wiejskich będące walorem antropogenicznym, jako dodatkową i nie w pełni wykorzystaną atrakcję agroturystyczną. Jako cel pracy stawiają sobie udzielenie odpowiedzi na takie pytania, jak: Jaka może być typologia produktów dziedzictwa kulturowego wsi, jakie funkcje mogą one spełniać, w jakim stopniu produkty te mogą stanowić dodatkową atrakcję agroturystyczną, jakie są perspektywy rozwoju tej dziedziny agroturystyki. Opracowanie jest skrótem przewodnikiem po obiektach i produktach dziedzictwa kulturowego obszarów wiejskich województwa małopolskiego i kompendium wspomnianego dziedzictwa.

MATERIALNE ŚRODOWISKO ANTROPOGENICZNE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Najwyższą formę opieki nad zabytkami stanowią muzea. Spośród 222 muzeów województwa małopolskiego, 139 czyli 63% położonych jest na terenach wiejskich. Są to muzea różnej rangi, wielkości, znaczenia i przynależności organizacyjnej – od państwowych, uczelnianych, kościelnych, samorządowych, towarzystw regionalnych do prywatnych. 64 z nich zaliczyć można do tzw. izb lub nawet kącików regionalnych założonych bardzo często przy szkołach podstawowych. Zaslugują one na szczególną uwagę, ze względu na możliwość rozbudzania wśród dzieci i lokalnych społeczności pasji do kolekcjonowania pamiątek związanych z najbliższą okolicą, a także szansą zachowania i udostępniania tej wiedzy szerszemu gronu odbiorców. Zagrożeniem dla tego typu placówek może być postępująca likwidacja małych szkół wiejskich. Szkoły te są nie tylko miejscem edukacji dzieci, ale najważniejszą instytucją publiczną i kulturalną na wsi. Likwidacja szkoły skazuje jej mieszkańców na swojego rodzaju degradację społeczną.

Z ważniejszych i większych muzeów wymienić tu można liczne muzea etnograficzne i skanseny, jak Sądecki Park Etnograficzny w Nowym Sączu, Nadwiślański Park Etnograficzny w Wygieźlowie, Ośrodek Budownictwa Ludowego w Szymbarku, Muzeum Regionalne w Ojcowie, Muzeum Lachów Sądeckich w Podegrodziu czy Zbiory Przyrodniczo-Etnograficzne Pienińskiego Parku Narodowego w Krościenku. Wbrew metodycznemu założeniu, że opracowanie dotyczy dziedzictwa kulturowego terenów wiejskich, nie sposób pominąć zbiorów etnograficznych dotyczących okolicznych wsi w Muzeum Etnograficznym w Krakowie, Muzeum Podhalańskim PTTK w Nowym Targu, Muzeum Etno-

graficznym w Tarnowie z jedyną w Polsce ekspozycją poświęconą historii i kulturze Romów-Cyganów czy Muzeum Tatrzańskim im. Tytusa Chałubińskiego w Zakopanem.

Godne uwagi są muzea specjalistyczne poświęcone stylom architektonicznym, wybranym zajęciom, zdobnictwu czy zabawkarstwu ludowemu jak Muzeum Stylu Zakopiańskiego im. Stanisława Witkiewicza w Zakopanem, Muzeum Przemysłu Naftowego i Etnografii w Libuszy, Zagroda Felicji Curyłowej w Zalipiu, Muzeum Pszczelarstwa w Stróżach, „Barć” im. ks. dr. Henryka Ostacha w Kamiannej czy Centrum Zabawkarstwa Ludowego w Stryśzawie.

Z miejscami urodzin czy działania sławnych i zasłużonych osób wymienić tu można Izbę Pamięci Błogosławionej Karoliny Kózkówny w miejscowości Wał Ruda, Kaplicę Narodzenia św. Stanisława biskupa i męczennika w Szczepanowie, pole bitwy pod Raclawicami związane z postacią Tadeusza Kościuszki, muzeum Nikifora w Krynicy, Dom Wincentego Witosa w Wierzchosławicach, czy Muzeum im. Władysława Orkana w Rabce.

Z katalogu zabytków woj. małopolskiego [www.zabytek.pl] po wyłączeniu tych zlokalizowanych na terenach miejskich zestawiono w załączonej tabeli dla poszczególnych powiatów liczbę ważniejszych rodzajów zabytków, które niezależnie od obowiązujących oficjalnych podziałów wg klucza z „Filozofii dramatu” ks. J. Tischnera [2006], miłośnika góralszczyzny i autora „Historii filozofii po góralsku” [2008], podzielono na następujące kategorie ludzkiego losu i otoczenia: świątynia, dom, warsztat pracy i cmentarz. Z poszczególnych kategorii wyróżniono w tabeli: kościoły XVIII-wieczne i starsze, kościoły XIX i XX-wieczne, zespoły kościelne i klasztorne, cerkwie, kaplice, dzwonnice i plebanie oraz różnego rodzaju zabytkowe ogrodzenia, najczęściej kościołów i cmentarzy. Z działu „dom i warsztat pracy” trudnego do rozdzielenia w tradycyjnej społeczności wiejskiej – autorzy wyróżnili: pałace i zespoły pałacowe oraz ich ruiny, dworki i zespoły dworskie, parki, ogrody pałacowe i dworskie, domy i chałupy, szalasy i różnego rodzaju zabudowania gospodarcze. I wreszcie zabytkowe cmentarze przykościelne oraz liczne na omawianym terenie, zwłaszcza w powiatach gorlickim i nowosądeckim cmentarze z I wojny światowej.

Kościół w aspekcie turystycznym, to nie tylko miejsce kultu, budynek przeznaczony do celów sakralnych, często tradycyjne miejsce pielgrzymkowe, ale dokument historii w wielu przypadkach sięgający daleko wstecz z jego dziełami sztuki, nie zawsze mającymi status zabytku, licznymi tablicami pamiątkowymi, epitafiami, upamiętniającymi także żołnierzy wyklętych i tych, o których „historia głucho milczy”. „Nie można też bez Chrystusa zrozumieć dziejów Polski – przede wszystkim jako dziejów ludzi, którzy przeszli i przechodzą przez tę ziemię” – lapidarnie podsumował ten wątek papież Jan Paweł II w Warszawie na Placu Zwycięstwa w 1979 roku [Modzelewski i in. 1980]. Charakterystycznym rysem terenu Małopolski jest architektura sakralna styku kultur łańciskiej i najdalej na zachód wysuniętymi obiektami kultury bizantyjskiej – cerkwiemi zlokalizowanymi przede wszystkim w powiatach gorlickim i nowosądeckim (tab. 1).

Tabela 1. Liczba ważniejszych obiektów zabytkowych usytuowanych na obszarach wiejskich województwa małopolskiego
Table 1. Number of most important historical facilities situated within the rural areas of Malopolskie Province

Obiekt	Kościoty XVIII-wieczne i starsze	Kościoty XIX i XX-wieczne	Zespoły kościelne i klasztorne	Cerkwie	Kaplice	Dzwonnice	Plebanie	Ogrodzienia	Cmentarze przykościelne	Cmentarze z I wojny światowej	Ruiny zamków	Pałace, zespoły pałacowe	Dworki, zespoły dworskie	Parki i ogrody pałacowe i dworskie	Zagrody	Chaty domy	Szafasy i zespoły szafasów	Zabudowania gospodarcze
Powiat																		
bocheński	12	10		7	10	2	2	7	14	1	3	14	1	1	3	5		3
brzeski	16	9		4	6	1	1	2	10		2	2	10	1	1			1
chrzanowski	5	1		4	3	1	2	2			1	2	2	1	2	2		4
dąbrowski	5	2			2	1	2	2	2	1			2	4	1			
gorlicki	9	9	38	13	8	8	13	22	38			2	4	5	6	16		9
krakowski	30	17	1	18	14	7	21	9			3	11	53	9	3	25		3
krakowski miejski	5	1	2	3	2	2	1	2				3	21	4		5		2
limanowski	15	2	1	4	1	1		5	7	6			9	7		1	21	1
miechowski	10	3		1	6	2	4	6				2	7	1				
myślenicki	11	5		5	3	1	4	3	3	3	1		15	5		4		2
nowosądecki	18	5		27	20	4	1	7	11	11	3	2	8	8	17	22		
nowotarski	21	3		1	5	3	1	9	11		3		8	2	30	75	8	4
olkuski	9	6	1	5	8	2	6	5			2	1	7	1				4
oswięcimski	8	4		2	2	2	2	4				7	4	2	1			3
proszowicki	16	1		3	10	2	2	1	1	1		2	12	6				1
suski	6		1	2	2		2	1	4				5	3		1		2
tarnowski	19	15	2	7	7	1	4	8	43		2	3	16	2	1	2		1
tatrzański	2	1		1	1		1	1					2	4	3	28		2
wadowicki	10	2	2	3	3	1	3	4			1	3	15	2				1
wielicki	6	2	1	2	3	3	2	2	6				15	2		1		

Niektóre zabytkowe drewniane kościoły jak p.w. św. Leonarda w Lipnicy Murowanej, Michała Archanioła w Binarowej i Dębnie, śś. Filipa i Jakuba Apostołów zasługujące na najwyższe wyróżnienie, wpisane zostały na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO. Kościół jako budynek i wspólnotę rozpatrzono także w aspekcie lokalnego folkloru, zwyczajów i obzędów. Przykładowo autorzy wymienili tradycyjne góralskie wesela, dożynki, czy konkurs palm w Lipnicy Murowanej. Natomiast księgi parafialne i cmentarze są niezastąpionym źródłem do uprawiania przez zainteresowane osoby, przybyłe nieraz z bardzo odległych krajów czy kontynentów, turystyki etnicznej rozumianej jako poszukiwanie swoich „korzeni” i rekonstruujących swoją genealogię.

Również cmentarze są nie tylko z racji swojego przeznaczenia miejscem spoczynku zmarłych i miejscami pamięci o nich. Są one również dokumentami i pomnikami historii, a także dziedzictwem kultury. Tu możemy znaleźć informacje o przeszłości danego miejsca, historii życia ludzi i ich dokonań [Tanaś 2004]. Oprócz wiejskich cmentarzy parafialnych na uwagę zasługuje w regionie małopolskim ponad sto kilkadziesiąt cmentarzy wojennych z okresu I wojny światowej, a zwłaszcza ofensywy tarnowsko-gorlickiej przeprowadzonej wiosną 1915 roku. Jest to unikatowy w skali europejskiej kompleks cmentarzy związany z uporządkowaniem pól bitewnych i wolą godnego pochowania poległych żołnierzy, także z wrogiej armii, które powierzono powołanej w tym celu instytucji – zachodnio-galicyskiemu Wydziałowi Grobów Wojennych.

Przez wieki specyfikę zabudowy naszego kraju stanowiły dwory szlacheckie. W latach zaborów i klęsk powstańczych został wykreowany na gruncie polskim nurt myślowy wiodący do sakralizacji „dworu polskiego” jako budynku gromadzącego w sobie odwiecznego ducha polskości i będącego najczytelniejszym przykładem stylu narodowego [Kajzer 2010]. O aktualności tematyki dworskiej świadczy obszerność liczącego 12 stron i chyba najdłuższego hasła „dwór” w Encyklopedii Staropolskiej Z. Glogera [1900–1903]. Druga wojna światowa, reforma rolna i powojenne lata „umacniania władzy ludowej” ostatecznie zamknęły egzystencję użytkowników i właścicieli dworów. W okresie powojennym za górną chronologicznie granicę pozwalającą zaliczyć dany obiekt jako zabytkowy uznano rok 1850. Dwory opuszczone lub użytkowane jako szkoły, ośrodki zdrowia i rolnicze zakłady doświadczalne, muzea – w złym stanie technicznym i ruinie, tylko niektóre doczekały się w ostatnich latach dawnych właścicieli. W rejestrze zabytków woj. małopolskiego na obszarach wiejskich znajduje się 18 ruin zamków, 40 pałaców i zespołów pałacowych, 67 ogrodów i parków dworskich, a także 227 dworów i zespołów dworskich (tab. 1), z tego najwięcej bo 53 w powiecie krakowskim, z najstarszym drewnianym dworem w Polsce w Goszycach. Szczególną formą ochrony najcenniejszych zabytków w Polsce są tzw. pomniki historii. Są to obiekty nieruchome o najwyższej wartości historycznej, naukowej i artystycznej, utrwalone w powszechnej świadomości

ści i mające duże znaczenie dla dziedzictwa kulturalnego Polski. Wśród 37 pomników historii na obszarze Polski nie znalazł się niestety ani jeden „dwór polski”.

I wreszcie do obiektów mających status zabytków zaliczyć można zagrody, domy i chałupy wraz z zabudowaniami gospodarczymi i szałasami. Te ostatnie jako relikty kultury pasterskiej występują tylko w powiatach tatrzańskim, limanowskim i nowotarskim. Reliktem jest też wypas kulturowy owiec prowadzony z zachowaniem licznych ograniczeń, zwłaszcza na obszarze Tatrzańskiego Parku Narodowego. Na uwagę zasługuje tu wieś Chochołów składająca się w większości z oryginalnych ponad 100-letnich chałup górskich zbudowanych z płazów szorowanych dwa razy do roku.

Kontakt z przyrodą, zabytkami i kulturowym krajobrazem wiejskim ułatwiają liczne szlaki piesze, do których należą: Główny Szlak Beskidzki, Krynicki Szlak Cerkwi Łemkowskich, Szlak Cysterski, Karpacki Szlak Rowerowy, Małopolski Szlak Geoturystyczny, Małopolski Szlak Owocowy, Szlak Orlich Gniazd, Mały Szlak Beskidzki, Szlak Papieski, Perć Akademików, Perć Borkowskiego, Szlak Wincentego Pola, Szlak Romański, Sokola Perć, Szlak Architektury Drewnianej, Szlak Warowni Jurajskich. Oprócz tradycyjnych, jeszcze przedwojennych szlaków na specjalną uwagę zasługują zupełnie nowe, jak „Małopolska wieś pachnąca ziołami”. Turyści oprócz poznawania uroków wsi mają możliwość spróbowania dań regionalnych, nalewek przygotowanych na bazie roślin leczniczych oraz skorzystania z zabiegów odnowy biologicznej, opartej na kuracji ziołowej. W niedalekiej przyszłości w związku z postępującym ociepleniem klimatu projektowany jest nowy szlak turystyczny „Małopolskie winnice”. Projekt zakłada powstanie sieci małych winnic połączonych szlakiem turystycznym.

NIEMATERIALNE ŚRODOWISKO ANTROPOGENICZNE DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

Można zaryzykować twierdzenie, że niematerialne przejawy, czy uwarunkowania rozwoju agroturystyki w dziedzinie dziedzictwa kulturowego mają swoje żywe tradycje praktycznie w dwu środowiskach – „*in situ*”, oraz Krakowie i większych miastach. Odrębnego obszernego opracowania wymaga diaspora łemkowska w Polsce czy 21-milionowa Polonia. Przeglądając jako źródło informacji wykaz zadań publicznych i realizujących je podmiotów, którym udzielono dotacji z budżetu Województwa Małopolskiego na realizację zadań w dziedzinie kultury tylko w roku 2009, można się przekonać, że zadań takich na obszarach wiejskich dofinansowano 135 [www.malopolskie.pl]. W przeważającej większości są to wnioski gminnych, miejsko-gminnych, regionalnych centrów, ośrodków, czy domów kultury, stowarzyszeń miłośników, promocji i rozwoju różnych ziem – stron rodzinnych, stowarzyszenia regionalne i zespoły

folklorystyczne, biblioteki publiczne, lokalne placówki Ochotniczej Straży Pożarnej, koła gospodyń wiejskich czy parafie. Zaznacza się obecność różnorodności etnicznej regionu ze stowarzyszeniami Łemków, Słowaków, Romów, Ormian, czy zespołów mających w swym repertuarze odtwarzanie obrzędów żydowskich (Bobowa).

Uzyskane dotacje są przeznaczane na organizację imprez regionalnych często cyklicznych, takich jak: Międzynarodowy Festiwal Folklorystyczny Mniejszości Narodowych i Etnicznych przesiedlonej społeczności łemkowskiej w Legnicy, Karpacki Festiwal Dziecięcych Zespołów Regionalnych w Rabce-Zdroju, Festiwal Górali karpackich w Szczawnicy, Święto Kwitnącej Jabłoni w Łącku, Pieniński Festiwal Kultur Górskich – Łemków i Górali, Tydzień Kultury Beskidzkiej w Makowie Podhalańskim, Konkurs Lipnickich Palm i Rękodzieła Artystycznego w Lipnicy Murowanej, Międzynarodowy Festiwal Folkloru Ziemi Górskich w Zakopanem, Małopolskie Dni Dziedzictwa Kulturowego, Święto Zabawki Ludowej, Łemkowska Watra, Sabałowe Bajania, czy Międzynarodowy Konkurs Poetycki „Sen o Karpatach” w Piwnicznej Zdroju. Z innych zadań często pojawiają się takie, jak dofinansowanie czy zakup strojów ludowych i regionalnych, instrumentów muzycznych, mundurów galowych dla straży pożarnych, dofinansowanie wydawnictw regionalnych, często jubileuszowych. Nie wszystkie działające zespoły i stowarzyszenia złożyły wnioski o dofinansowanie.

Godnymi uwagi są kontynuowane w Krakowie tradycje pamięci o ludziach zasłużonych dla wsi, a także miłośników przyrody, górskiego pejzażu, czy orędowników góralszczyzny oraz inscenizacje oddające wiejską atmosferę czasów minionych. Przykładem jest postać Stanisława Wyspiańskiego – autora jednego z najsłynniejszych dramatów w historii polskiej literatury „Wesele”. Corocznie, począwszy od roku 1969, 21 listopada w rocznicę oczepin Panny Młodej przed „Rydlówką” odbywa się obrzęd „Osadzania Chochola”. Po raz drugi w Krakowie w roku 2008 odbył się Festiwal Vincenzowski dla uczczenia pamięci „Homera Huculszczyzny” Stanisława Vincenza autora epepei „Na wysokiej połoninie”, który zgodnie z własnym życzeniem spoczywa na cmentarzu Salwatorskim wraz z żoną Ireną, którą był poznał podczas pobytu w tym mieście.

Dla upamiętnienia postaci ks. Józefa Tischnera nie tylko jako filozofa, ale kapelana Związku Podhalań, miłośnika gwary góralskiej i góralszczyzny, odbywają się w Krakowie „Dni Tischnerowskie” oraz fundowana jest przez miesięcznik i wydawnictwo „Znak” nagroda jego imienia. I wreszcie wspomnieć można o projekcie poetycko-muzycznym „Wszystko co kocham jest w górach” ludzi chodzących po górach, w ramach którego w wielu miastach odbywają się wiosną i jesienią koncerty i festiwale piosenki poetyckiej pod wspomnianym tytułem zapożyczonym z wiersza piewcy gór i Łemkowszczyzny krakowskiego poety Jerzego Harasymowicza. Jego prochy zgodnie z życzeniem poety rozsypano nad bieszczadzskimi połoninami.

PODSUMOWANIE I WNIOSKI

Podsumowując przejawy podtrzymywanego i kontynuowanego dziedzictwa kulturowego na obszarze administracyjnym dzisiejszego województwa małopolskiego najbardziej zróżnicowanego fizjograficznie i znacznie zróżnicowanego pod względem etnicznym, można zauważyć, że najbardziej żywotna jest kultura góralska z jej specyfiką regionalną właściwą, przykładowo dla górali podhalańskich, żywieckich, cieszyńskich, babiogórców, górali z okolic Wisły, Ustronia czy Rajczy. Walory kultury góralskiej wylansowali częściowo ludzie zachwyceni i urzeczeni tym regionem, miejscową tradycją, sztuką i obrzędowością tego regionu. Walory kulturowe regionu są dokumentowane i rozpowszechniane oprócz środków masowego przekazu, w takich periodykach górskich jak dawne „Wierchy”, czy wychodzący dopiero od roku 1986 „Płaj” oraz licznych periodykach regionalnych i lokalnej prasie parafialnej.

Na dzieje dziedzictwa kulturowego województwa małopolskiego popatrzeć można jak na nieuchronny proces ścierania się przeciwstawnych idei i dążeń. Nieubłagany upływ czasu, z destrukcyjnym oddziaływaniem sił natury, pożarów, powodzi niszczył drewniane zabudowania, postęp w technice uprawy roli wypierał stare narzędzia pracy, a wojny chociażby potop szwedzki, pozostały z zamków ich ruiny na szlaku Orlich Gniazd. Utrata niepodległości, klęski powstań, grabieże, kasaty i wywózki, postępująca uniformizacja kultury wypierały stare tradycyjne stroje i zwyczaje, o których dowiedzieć się można już tylko z wiekopomnego dzieła O. Kolberga i Z. Glogera [1871–1875, 1900–1903]. Skutkiem II wojny światowej było faktyczne wyniszczenie Żydów. W przedstawionej pracy nie podjęto się opracowania ich dziedzictwa kulturowego na obszarach wiejskich Małopolski.

Z drugiej strony podejmowane były różnorodne próby ocalenia tego dziedzictwa, poprzez przechowywanie, przekazywanie, ochronę prawną itd. Tradycyjny konserwatyzm mieszkańców wsi, ale też i rozwój oświaty pod koniec XIX w., powstanie pierwszych kółek rolniczych, spółdzielni mleczarskich, kas zapomogowo-pożyczkowych oraz ruchu ludowego stwarzały poczucie więzi społecznych i przynależności do regionu.

W chwili obecnej oferta produktów turystycznych związanych z dziedzictwem kulturowym wsi, jak to starano się wykazać jest bardzo różnorodna i żywa. Nie wszystkie przejawy działalności stowarzyszeń regionalnych są przez nich uznawane jako produkt turystyczny. Ich urynkowanie grozi zanikiem autentyczności. Przeglądając foldery reklamowe targów agroturystycznych, zauważono, że właściciele gospodarstw, czy władze gminy często przyciągają potencjalnych klientów obietnicą czy zapewnieniem, że reklamowana mała

miejscowość jest dobrą bazą wypadową do renomowanych i powszechnie uznanych miejsc recepcji turystycznej, lub stwarza możliwość wyjazdu na sąsiednią Słowację. Jest to słaba, ale skuteczna strona reklamy i promocji miejsc mniej znanych i bardziej przez to autentycznych. Promuje ona niekiedy bardziej potencjalną konkurencję niż prezentowane w folderze dziedzictwo.

Pewną szansą dla promocji miejscowości o autentycznej kulturze ludowej i dziedzictwie kulturowym jest powszechny w turystyce współczesnej trend do zmiany dotychczasowego spędzania czasu wolnego z powszechnego schematu 3S (*sea, sun, sand*) – morze, słońce, piasek, na 3E (*entertainment, excitement, education*) – rozrywka, emocje, edukacja. Dziedzictwo kulturowe może być tą właśnie ofertą edukacyjną, zwłaszcza dla młodego pokolenia. Nowoczesne techniki komputerowe stwarzają nowe możliwości dla poszerzania informacji turystycznej oraz systemu rezerwacji. Dofinansowanie konserwacji zabytków i imprez z budżetu województwa oraz integracja z Unią Europejską stwarzają dodatkowe szanse na przekaz dziedzictwa kulturowego.

Analiza dziedzictwa kulturowego w aspekcie preferowanych wartości ujawniających się wyraźnie w regionie chociażby w kolejnych kampaniach wyborczych ostatnich lat wymaga oddzielnego opracowania.

BIBLIOGRAFIA

- Borkowski K. *Badanie ruchu turystycznego w Krakowie w roku 2006*. Raport końcowy. MOT, Kraków 2006, s. 116.
- Chudy-Hyski D. *Uwarunkowania turystycznego kierunku rozwoju górskich obszarów wiejskich Polski*. Infrastruktura i Ekologia Terenów Wiejskich. 1, Rozprawa habilitacyjna, PAN oddział w Krakowie, Komisja Technicznej Infrastruktury Wsi, Kraków 2009, s. 309.
- Gaworecki W.W. *Turystyka*. PWE, Warszawa 2007, s. 372.
- Gloger Z. *Encyklopedia Staropolska*. 1–4, Warszawa 1900–1903, s. 318, 334, 350, 530.
- Kajzer L. *Dwory w Polsce od średniowiecza do współczesności*. DiG, Warszawa 2010, s. 368.
- Kolberg O. *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce* (1871–1875). Krakowskie – t. 5–8.
- Modzelewski Z. SAC, Sadzik J. SAC, Szumska D. *W pielgrzymce do ojczystej ziemi Jan Paweł II 2 czerwca–10 czerwca 1979*. Editions du dialogue, Paryż 1980, s. 251.
- Tanaś S. *Cmentarz jako przedmiot zainteresowań geografii turystyki*. Turyzm, 14/2, 2004, s. 71–78.
- Sznajder M., Przezbórska L. *Agroturystyka*. PWE, Warszawa 2006, s. 257.
- Tischner J. *Filozofia dramatu*. Znak, Warszawa 2006, s. 256.
- Tischner J. *Historia filozofii po góralsku*. Znak, Warszawa 2008, s. 128.
- Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków. Rejestr zabytków. Warszawa. <http://www.zabytek.pl>
- Województwo Małopolskie. Wykaz zadań publicznych i realizujących je podmiotów. Kraków. <http://www.malopolskie.pl>

Agnieszka Ziarnicka-Wojtaszek, Tadeusz Zawora

Dr inż. Agnieszka Ziarnicka-Wojtaszek
Katedra Ekologii, Klimatologii i Ochrony Powietrza
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Al. Mickiewicza 24/28
30-059 Kraków
012 6624012
e-mail: aziarnik@poczta.fm

Dr hab. Tadeusz Zawora
Katedra Ekologii, Klimatologii i Ochrony Powietrza
Uniwersytet Rolniczy w Krakowie
Al. Mickiewicza 24/28
30-059 Kraków
012 6624126
e-mail: tzawora@ar.krakow.pl

Recenzent: *Prof. dr hab. Władysława Stola*